

Bábel és Patmosz

„Odakünn, a lélekben”
(Sz. J.)

„...mint önnön képmásában az Úr,
s miként a képmás a népmesében.”
(Sz. G.)

A kora délután túlexponált és mégis fakó kórházi high key fénytörésében, a lépcsőforduló korlátjának támaszkodva ott állt Géza és Tibor a Jánosnál tett vizitáció után tanácstalanul és misztikus reménykedésben. „Hallottál már a manilai healerről? El kellene vinni Jánost Lourdes-ba.” Ott álltunk mindhárman tehetetlenségtől megverten és csodavárón, tudva, hogy csak magunkat vigasztaljuk, hátha van még annyi ideje Jánosnak, amennyit a képzelet ezekben az ötletekbe belecsempész. Pedig az utolsó nagy vers, a Bábel sorai már kopogtak szigorúan a tudattalan Remingtonján, ott a Lágymányosi falanszterváros szürke kubista tájképével, anti-reneszánsz távlatával a háttérben.

*a nyárfák tűbegyes csúcsa fázik
a megriadt égbe mártózva ázik
nem látni mást a harmadik emeletről
megfeledkezem halkán a leheletről*

*cseppek csöpögnek egyenest az érbe
tápvizet kapok véérért cserébe*

A hajdani gyógyító forrás körül kiépült kórház íme újra megörökítettte magát az örökkévalóságnak, de így volt ez egy emberöltőnek előtte is, amikor Latinovits és Ajtay Andor a régi, mára beépített teraszon időzött az *Oldás és kötésben*.

Pedig Géza ötlete Lourdes-dal a legkomolyabb javaslat, valódi megmentő vízió volt. Évekkel később értettem meg egy szombati napon, miért is. Egy pszichoimmunológiai tárgyú előadásra igyekeztem a MÁV Kórházba (helyén ma egy foghíjtelek, bontási maradványok állnak) csavargattam az autórádió keresőjét, és lám, a Mária Rádió sávján hallom: a katolikus ünneprend szerint a betegek napja van, és egy csodás gyógyulás történetéről szól a műsor. Egy asszony történetéről, aki ötvenhat után érkezett Dániába három gyermekével menekültként, és a panaszai, fogyása miatt elrendelt kivizsgálásakor gátorrűregi daganatot igazoltak. A diagnosztikai feltárás során műthetetlennek minősített tumor felett alig hegedt be a műtési seb, amikor kérték, rendelkezzen gyermekeinek sorsáról. Ő egy katolikus közösséget keresett fel, ahol mellesleg említettek neki egy lourdes-i zarándoklatot is. Még lábadozott, szegycsontja felett a vitézkötésszerű varr még élénkszínű volt, de úgy döntött, neki-vág a csapattal együtt a hosszú buszutazásnak. Amikor Lourdes-ban lepedőbe burkolózva a meritkezők közé lépett, és nem volt rajta a listán, széttárta a vásznat, és a gyógyuló heg lett a szignója a listára. A történet azzal zárult, hogy ez az asszony mindhárom gyermekét felnevelte, és a kegyelem és irgalom tanújaként még élt a műsor idején, a kilencvenes évek vége felé. Vajon mit tett volna mindezt hallván a szkeptikus Zola, aki egykoron pénzt ígért a Lourdes-ban csodás gyógyulásukat megtapasztalóknak, ha megvallott bizonyágtételüket visszavonják, és mit mondott volna Zola Jánosnak száz év múlva, és mit mondhatott volna mindannyiunknak látván Bernadett Subirous többször exhumált és mégis romlatlan testét.

Vajon vállalta volna János ezt a lourdes-i utazást, és kaphattunk volna-e mindannyian ennyi haladékot, amint nem kaptunk. Nem volt haladék. A reményre se volt haladékunk, a történelmi változásokat illető reményre sem sok. Ott a lágymányosi lakásban, az utolsó napok egyikén még a maga fanyar kasszandrás humorával tréfálkozott János az új egyesült Európáról, amely hét államból áll majd, s ebből hatot ő jól ismer: Szlovéniát, Horvátországot, Szerbiát, Macedóniát, Montenegrót és Bosznia-Hercegovinát. Vajdaság nem volt köztük. De az akkor túlzónak ítélt szarkazmusa valósággá vált hamar, az évekig blokád alá vetett Szarajevó, a második világháború borzalmaival idéző Vukovár, a megostromolt Dubrovnik, a szétlőtt vajdasági templomtornyok, egymás ellen vezényelt vajdasági és horvátországi magyar besorozottak és a besorozás elől világgá szökött ezrek, a srebrenicai népiptás, a maga Trianonját megélő Szerbia, az ENSZ által tiltott, az etnikai néparányok tömeges megváltoztatását magával hozó krajjinai tragédia

következett be, majd egy újabb háború, és Szerbia történelmi szívének, Rigómezőnek az átültetése. Európának meg jutott számtalan tanulmány a Balkan Warról, és sok-sok esszé a nemzettudat fundamentalista veszélyeiről meg egy kiállítás a nürnbergi világháborús sebhelyeket viselő domban *Architecture* címmel a szétlőtt templomok fotódokumentációjából. Később némi óvatos önreflexió a Srebrenicában passzív holland békefenntartók háza tájáról (vajon van-e a nemzetközi jogban mulasztásos háborús bűn) meg Hága...

Egyébként ebbe a háborúba Sziveri János posztumusz behívót kapott.

Ha a lourdes-i Mária Jánosnak adhatott volna esélyt, a Medugorjében megszólaló Patróna figyelmeztetéseknek *meghallgatása* a testvérháborút tehetette volna elkerülhetővé, mint ahogy a hirtelen abbamaradt háború után a Szűzanya meg is köszönte az ifjú látnokoknak a békéért szóló imákat. János szarkasztikus Európa-térképe intő hagyatkozás, a határzárakat fel kell oldani, az aknamezőket fel kell szedni, a lelki aknamezőket is.

Patmosz: triptichon elveszⁱ/_{ej}tett hazákkal

János volt az egyetlen tanítvány, aki magas kort ért el és természetes halált halt. Sziveri János nem érhetett meg magas kort, és halála – (vajon a rák természetes halál-e) – lényege szerint természetellenes. Mert a rák maga a természetellenesség végső metaforája, az arány, a szerves rend és a mérték felszámolása. Talán ezért is hozzák kapcsolatba – mint azt Warren Herrn teszi – a bioszférát mindinkább korlátjait veszített metasztatizáló daganat módjára beszűrő és áttételező globális civilizációval. Nehéz kitérni LeShan, Temoshok, Grossarth-Maticsek és mások kutatásainak üzenete elől, mely szerint létezik rákra hajlamosító személyiségtípus. Azonban Sziveri János nem volt ilyen. Amiben mégis osztozott a Lawrence LeShan által – *Fight for Your Life* című munkájában – összegzett személyiségi tényezőkben, az a rák kialakulásában szerepet játszó kulcsvesztesség, az élet értelmét (raison d'être) jelentő kapcsolat, ügy, személy vagy szerep elvesztése.

Bartók leukémiája hátterében is ilyen vesztesség állt, egyszerre vesztette el édesanyját és távozott hazájából, melyet kimondhatatlanul szeretett, és melyet a német terjeszkedés áldozatának látott. Ahol a Körönd Hitler és az Oktogon Mussolini nevét viselte, ott nem lehetett maradása és róla elnevezett utca, tér sem. Markánsan német- és náciellenes attitűdje kitűnik egy korábbi, Müller-Widmann asszonynak Bázélbe írt leveléből: „közvetlen veszély forog fenn, hogy Magyarország is megadja magát ennek

a rabló és gyilkos rendszernek. A kérdés csak az: mikor, hogyan? Hogy azután egy ilyen országban hogyan tudok tovább élni, vagy – ami ugyanazt jelenti – tovább dolgozni, el sem lehet képzelni. Tulajdonképpen az lenne a kötelességem, hogy kivándoroljak, ameddig még lehet”. De Bartók nem emigrál, a történelem tépi ki Európa szívéből, és nem is engedi visszatérni. Aki emigrál, az dönt és távozik, Bartók azonban a visszatérés tudatában indul el a tengerentúlra, de nem jöhet haza többet.

„11-én vagy 12-én, pénteken vagy szombaton indulok feleségemmel és előreláthatólag három hónapig maradunk Amerikában” – szól a reménytelibb írásos dokumentum, de a Paul Sacher számára feladott levélrészlet valóságot megsejtő tanúsága komorabb: „Talán a bizonytalanságba megyünk, de más választásunk nincs. Vajon mennyi időre, Isten tudja...”

Patmoszi száműzetése kínzó, honvágya szüntelen, minden vágya „hazamenni, de végleg” de levelei jelzik, közeli visszatérésre nem lát esélyt: „Ami a legjobban nyugtalanít, az a késlekedés és lassú előrehaladás a csatatereken, a végét nem látni. Európa, emberek és műkincsek elpusztítása pedig késlekedés nélkül könyörtelenül folyik tovább. Én magam nem tudom, meddig tudom elviselni ennek a cigányéletnek a bizonytalanságát.” Az amerikai út sikerekkel, megpróbáltatásokkal és a betegség áldozati tapasztalatával valódi személyes apokalipszis a rendelkező hatalmak közelében, mégis mind reménytelenebbül és magányosabban kiszakítva ügyéből, befoglaló univerzumából, teremtő és általa újrateremtett drága és szenvedő népéből. „És szegény Magyarország sorsa hátában az orosz veszéllyel, a jövő kilátásai meglehetősen sötétek. [...] Amint én látom a dolgot, egyelőre gondolni se lehet a hazamenetelre, nem is volna mód rá, se szállítóeszköz, sem orosz engedély. De még ha volna is mód rá, szerintem ajánlatos megvárni a fejleményeket, tudj’ Isten hány esztendeig fog tartani, míg az ország valamennyire is össze tudja szedni magát, ha ugyan egyáltalán tudja. Pedig én is szeretnék hazamenni, de végleg.”

Bartók egyszerre a világekorszakzárás zeneköltője és az idő hatalmával szembeszegülő hős. Személyében egy, a huszadik században felszámolt, helyenként fizikailag is elpusztított tízezer éves kultúra felmutatója és jövőbementője, aki a nosztalgia helyett a teremtő poézis alanyává-tárgyává tette a parasztszenét.

Amit Bartók tett, az azonban áldozat is, hisz az etnomuzikológus és zeneszerző géniusz az időtlenségben is egy hazájával, melynek elvesztését nem is éli túl sokkal. Távozása után három évvel összeomlik egészsége, előbb tébécét gyanítanak, aztán leukémiává fajuló polycythémiát igazolnak.

Tarkovszkij története is áldozatképlet, utolsó két munkája címében is jelzi ezt. Tarkovszkij sem alkuszik a hatalommal, ez az Andrej Rubljov üzenete. Az alkotó a filmforgatás során maga is megtapasztalja az üldöztetést, a belügyi zaklatást. Metaforikus vagy a *Zerkalo* (Tükör) című filmjének konkrét utalásai nyilvánvalóvá tették viszonyát a totalitarizmus erőivel, a bolsevik embertelenséggel való szembenállását. A szovjet állam is biztosította e kölcsönös ellenszenv meglétéről, ami a metafizikai tekintetben is kardinális alkotás, a *Stalker* sorsában is testet öltött. A filmet támogató német cég által biztosított nyersanyagot elsikkasztották, az állam által biztosított negatívot viszont tönkretették. A *Stalkert* ezért kétszer kellett leforgatni. A két forgatás között Tarkovszkijt megsuhintotta a kelet-európai alkotókra sorszerűen mért ítélet, a (thrombus)golyó általi halál árnya: az infarktus. „Blaming the victim” alapon ilyenkor sokan biztosan a dohányzást, az öntörvényűség vegetatív idegrendszeri költségét rónák fel, ha nem tekintenénk ezen torzult „megküzdésformák” történelmi-politikai kontextusára. De a rák pszichoonkológiai értelmezése is megköveteli az ilyen történelmi-politikai szöveggörnyezetet. Kovács András Bálint Bergyajev hatását és ortodox hangoltságú perszonalizmusát tartja meghatározónak az ember kettős egzisztenciájából, a szellem és anyag közötti létezésben sűrűsödő feszültségtérből előemelkedő tarkovszkiji életműben: „A szabadság szenvedést szül... Az embernek (azaz a személynek, azaz a szabadságnak) a méltósága feltételezi a fájdalomba való beleegyezést, a fájdalom átélésére való képességet.” Mindezt stációként hordozzák művei: a *Solaris* a fájdalom elfogadásának stádiuma, a *Tükör* a szenvedés, a betegség stációja, a *Stalker* pedig a személy transzcendálásáé. Mindez a pszichoimmunológia kontextusában is meghatározó létmodalitás.

Tarkovszkij – ha engedéllyel is – 1979-ben Nyugatra távozott, de már a lelki száműzöttek életét élte. Ő és Oroszország anyácska egyek voltak, de egy volt apja költői hagyatékával vagy az egyenes ági felmenők között számon tartott egykori dagesztáni kormányzó történelmi szerepvállalásával is. Tarkovszkij a megszállt, népirtott, megerőszkolt és leváltottnak és eltöröltnek nyilvánított (l. még „a múltat végképp eltörölni...”) Oroszország szellemi arisztokratája volt. Műveiben ennek az alávetett és elnyomott valóságnak minden fájdalma felsajgott és metafizikai, krisztusi jelentéssel telítődött. 1984-ben véglegesítette emigrációját, ám döntése tragikus döntés volt, és e döntést csak két évvel élte túl, tüdőrák pusztította el. Amit tervként hátrahagyott, az érthetővé teszi a párizsi ortodox orosz emigráns sírkertben olvasható sírfeliratot: *Az ember, aki meglátta az*

angyalt. A német romantikába tervezett mélymerülés: a Hoffmanniádia, vagy a Steiner nyomán készült Golgota vázlat mellett ott szerepelt a tervezett mű, Szent János Patmosz szigetén. E terveket transzcendentális sóvárgás járja át, „az ember Isten utáni nosztalgiája”. A tarkovszkiji mű bergyájevi záradékát Kovács András Bálint így fogalmazza meg: „A személy életének teljessége nem realizálható, a személy létezése fogyófélben levő és részleges. A személynek az örökkévalóság teljességébe való kilépése feltételezi a halált, a katasztrófát, a szakadékon való átugrást.”

Sziveri János szigete Újvidéken egy emeleti szerkesztői szoba volt, haza emeletnyi magasban, majd Temerinben egy parasztház. Egyik helyütt az (ön)rendelkezési szabadság hivatala, mit erőskezü és értékelvű szerkesztőként érvényesített is, a másik helyütt átmeneti azilum a bujdosónak...

Akit az elengedő hely úgy tarisznyál fel, mint ahogy azt életregénye szinopszisában írja: „Dióhéjban: bánáti/bánsági gyerek vagyok, akárcsak Bartók, vagy mondjuk Herczeg Ferenc. Nagybecskerek, ma Zrenjanin, mellett születtem, Muzslán, 1954-ben. A századelőn Nagybecskerek komoly magyar kultúrával rendelkezett. Itt közölte első írásait Fülep Lajos! Nekem persze ebből már semmi sem jutott.” Az tud ilyen valóban nyers anyagból, tematikából, eszközökből – „káromkodásból katedrálist”, rejtett és beláthatatlan távlatokat sejtetni. Ez a kifosztott, el- és megszabadított kapcsolat az eredettel tükröződik ars poeticájában: „A verseim hangja is barbár egyféleképpen, s céloim szerint valami eredendőséget akar szembeállítani a burjánzó rokokóval, az ürességet hirdető cikornyával szemben csakúgy, mint a szintén üresen kongó, nemzetieskedő patetikával.” A szélső profán látszatát hordozó rejtőző szenté ez a távlat, a rejtélyes hatalmak által lezárt Patmosz iránti sóvárgás, amely a poézis méltóságát és fegyelmét a sejtek káosza és a szenvedés végső regisztere fölé emeli. Erről a másféle pátoszról, azaz szenvedésmódról így ír Losonczi Alpár: „Valami döbbenetesen időszerűtlent vagyok kénytelen látni életében, magatartásában és műveiben is: hiányzott belőle a korunkra olyannyira jellemző cinizmus, amely hovatovább fennmaradásunkat szolgálja. Időszerűtlen, mégis gyönyörű és felemelő volt a költészetbe vetett maradéktalan hite, amelyet ő a szó szoros értelmében életaktussá transzformált. Erről a hitről nem mondott le akkor sem, amikor azt kellett látnia, hogy a költő hangja gyenge: mert nem volt hajlandó lemondani erről a hitről.”

Nála a megélt, magasba emelt és végigbujdosott szűkebb és tágabb haza, ha lehet, még tragikusabb tónust kapott. Az *Alföld*-ben megjelent interjú üzenete világos vagy inkább perspektíváját illetően történelmien sötét: „Olyan idöket élünk ma a világnak ezen a felén, amikor a kisebbségek

nek – jobban vagy kevésbé – a puszta létükért is rettegni kell. A beolvadás – beolvasztás? – veszélye így vagy úgy, de fennáll. A »küldetésszerep« meg arra redukálódik, hogy minden erővel lassítani az asszimilálódást, még ha azt a belső – és felső – bomlasztók ellen kell is tenni.”

A költőként és szerkesztőként felvállalt egykori feladat pedig a helyen és időn túlmutató, és sajnos a globalizmus sújtotta Kárpát-medencében is általános érvényűvé váló üzenetet hordoz: „Ha már magyarnak születünk, [...] magyarként is tisztázzuk helyünket a világban” – mert „a módszeresen elveszejtett identitástudat újra feltámasztásának fontosságát soha nem feledheti a kisebbségi író.” Ahogy Zalán Tibor írja, Sziveri János a bel-magyarországiaknak is felrótta a közéleti megfutamodást, és ennek tragikus hangsúlyt és hitelességet kínált azzal, hogy: „átpolitizálta az *Új Symposion* addigi tisztán avantgarde-hangszerelését, akit végül a nagypolitika morzsolt szét, s okozta, igaz, csak közvetetten, a halálát is – ami máig, igazolhatatlan, meggyőződés”. Erre a misszióra szerkesztőként csak három esztendő engedett a sors, az *Új Symposiont* 1980 és 1983 között szerkeszti, és a nem rejtett közéleti, sőt a fentiek szellemében értett történelmi szerepvállalás miatt szembekerül a vajdasági kommunista politikai vezetéssel. Sziveri sorsa is száműzetés, ha léptékében kisebbnek is tűnik, nem kevésbé fájdalmas. Az egzisztenciális megsemmisüléssel fenyegető leckéztetésben barátai segítik meg, visszatérése dramaturgként már sors-sújtott, betegségtől kínzott állapotában történik. Balázs Attila így írja le azt, amit talán a LeShan-i értelemben a „raison d'être” sérelmének is tekinthető: „A földbe tiportság érzése, és ez az elnyúló stresszes időszak fizikailag is tönkretette, úgy hiszem, az *Új Symposion* bukásnak tagadhatatlan köze volt később olyannyira megromlott egészségéhez. Ezután Jancsinak már nem volt maradása Újvidéken, mivel egyrészt munkát sem kapott, másrészt a megaláztatások helyszínéről is menekülni akart. Végül Temerinbe, Matuska Márton újságíró örökölt házába költözött feleségével, gyakorlatilag földönfutóként. Később aztán a szabadkai színházban dolgozott mint dramaturg, és több műve is színpadra került. Itt az egészsége már rohamosan romlott, szörnyű gyomorfájásai állandósultak, s végül egy ígért terápia végett jött Magyarországra, Kelenföldre. De én úgy gondolom, a sok sérelem után már nem akart maradni, meghalni Újvidéken. De Szabadkán sem.”

Ami történik velem, többféle őscsapás, az egyik pusztító ütés a rangvesztés, a másik a kiközösítés, mely egy lassú, évtizedes voodoohalál narratívájává válik. És ez így van akkor is, ha jön baráti segítség, ha van

menedék Temerinben és van visszaút a színházi életbe, és még ha ekkor ível fel igazán maga a költői pálya is.

Milyen abszurd, hogy – Balázs Attila szavaival – az *Új Symposion* szétkergetett szerkesztőségét „Vajdaság autonómiájának egyértelmű végét jelentő Milošević-rendszer oldalszele, még inkább uszálya rehabilitálta a nyolcvanas évek vége felé, hangsúlyozva többek között alapvető nacionalizmusellenességüket”.

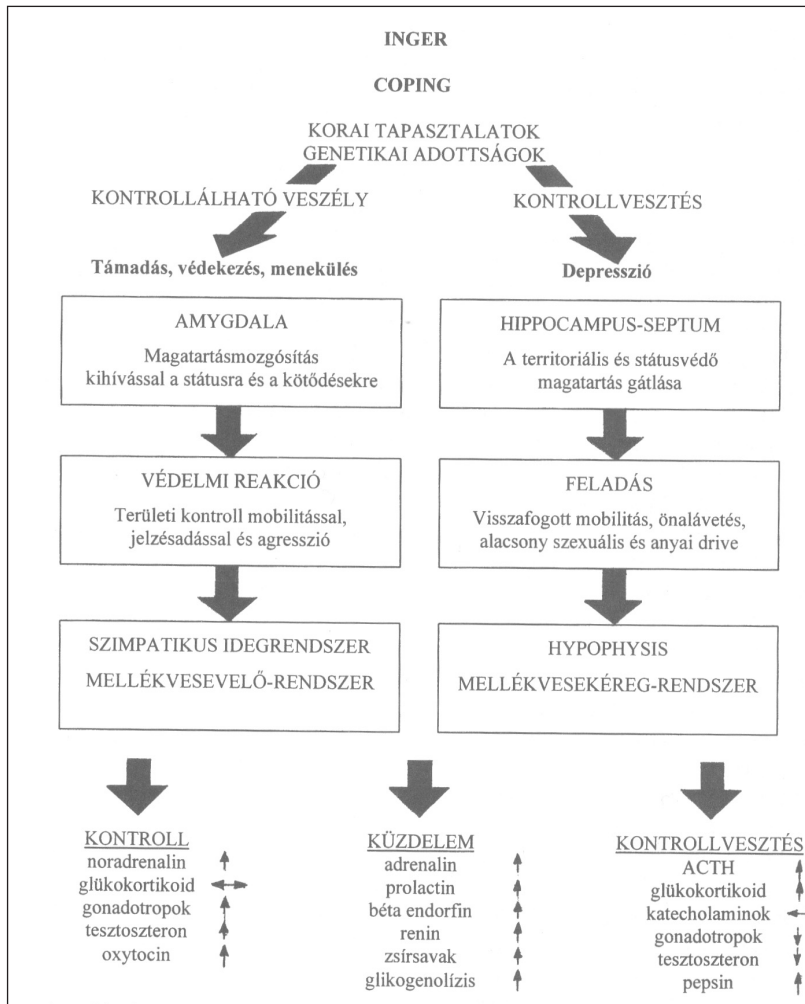
Zalán Tibor a halálokról mint igazolhatatlanról ír, és valódi megfejtést kínál.

„A (Zalán T. futása) vers elképzelhető megírási ideje táján kezdetett el Sziveri János legjobb és legjobban hiányzó barátaim egyike leszámolni azokkal az illúziókkal, amelyeket a megváltozó, megváltoztatható társadalomról táplált. Az élet élhetőségébe vetett bizalom elvesztésének is lehetett az időszaka. A kettő összefügghetett, de párhuzamosan is roncsolhatta romló állapotában az idegrendszerét.”

Magunk pedig meresszük oknyomozó tekintetünket messzebbre, messze az emberen túlra, vagyis innenre: keressük közös gerinces szociobiológiánkban a baj forrását.

Bohus Béla a pécsi Grastyán és Lissák iskolától a messzi németalföldi Groningenig nagy utat bejáró kiváló élettanász a szociális rangsor és az immunrendszer közötti élettani vagy inkább szenvedéstani összefüggéseket kutatta. A jelen perben két megfigyelése fontos nekünk, melyet aztán mások is megerősítettek, így a kortárs stresszkutatás vezető tekintélye, Robert Sapolsky is. Az alávetettek, visszaütni képtelenek vagy ebben gátoltak nyomott immunmutatóira, illetve a státusvesztettek körében észlelhető gyomorfekélyre és nyomott immunitására adhatnak magyarázatot a kutatók patkánykísérletei. Úgy tűnik, a méhlepényes gerincesek végzete nem sokat változott a kezdetek óta.

Másik forrásunk James Henry, aki a küzdelem és a feladottság eltérő neuroendokrin kémiai nyelvezetét az alábbi táblázat szerint ábrázolta. Számunkra a tanulság csak annyi, hogy a kontrollvesztés megnyithatja az immunvédekezés kapuit a daganatbetegség előtt.

James Henry viselkedés-élettani ábrája uralomról, küzdelemről és a vesztésről

Sziveri János így fogalmaz helyzetéről egy szövegben, melyet elmondani módja a Jugoszláv Írószövetség IX. kongresszusán Újvidéken nem volt, de a szöveg írásban ránk maradt: „A hatalomnak úgymond szinonimája az elnyomás. A hatalom természetéből eredően nyom el. Elnyom, ha általa veszélyeztetve érzi létét, vélt igazságait. A hatalom éppen ezért nem tűri sem az ellene, sem az intézményei ellen irányuló bírálatot.”

Ugyanígy leplezi le ebben az írásban a „társas-élettan” nyelvén elmondottakat: „A tekintélyelvűség nem az értékek irányából közelíti meg a tényeket és a tényezőket, hanem a hatalmi hierarchiában elfoglalt szerepük,

illetve jelentőségük szerint. Ebből következően a jelzett struktúra felsőbb létrafokán levőek nehezen szenvedhetik el az alsóbb fokon állóktól a bírálatot, e hierarchián kívüliektől pedig sehogy.”

Lázadása a poézisé, emeli a tétet, és a végső hatalmat is kihívván a Blake által megidézett Ézsaiás „poézis-istenének” erőforrásaira kapcsolódik: „Újra teremteni lettem / állatot és embert, Újra teremteni / a magot, A levegőt és a semmit. / Élőt, élettelen. Világot a világtalanoknak. / – Fölszámolni a káoszt / (Látni tanítani.) Fájjon a teremtő, / és fájjanak a teremtmények.” A megnyilvánulatlan teremtőerőt kutatja, ahogy azt Losoncz Alpár idézi: „A sötétségről szólj, ami minden költészet / leglényege, / és nem a fény, vagy az erő, nyíl- / egyenes értelem: a bibliophallikus törvény.”

Mintha csak saját testét adná át a szervi anarchiának fedezetül, hogy nyelvi és szimbolikus lázadásának elegendő fedezete legyen a mindenkori hatalmak ellen szegülő anti-archiának.

Elemzői írják: „A parodisztikus hatások nemcsak tematikus értelemben jelennek meg, hanem a különbségekre fókuszáló formaimitációkban is. A versműfajok különféle transztextuális összetevőire rámutató idézéstechnikát, travesztiát, allúziót, játékos plágiumot felsorakoztató szövegfolyamok, műfaji átfordulások azt a benyomást keltik, mintha egyfajta sűrített, túldeterminált nyelvhasználat bontakozna ki, amely sokszor az egymást kölcsönösen kizáró nyelvi rétegek jegyében fogalmazódik meg.”

A karneváli megfordítások és történelmi-szociologikus allúziók, a szakrális, a verista, a profán, a patetikus-katartikus és az obszcén létszövet/szövegek keveredése és káosza létdiagnózis és poétikusan dokumentált áldozat, és a hasonló vagy más okból rákban elhunytak rejtjeles sorsfelmutatása.

Perújrafelvétel egy újraidézett idézetszövetben

A rák a létről való metabeszéd, ekképpen metalét is, a legradikálisabb híradás, kétségbeesett kommunikáció és végső absztrakció. A végletes és növekvő léthiány a testi lét brutális elvonatkoztatása. Ez a testet emésztő action gratuite nemegyszer része a Műnek, része a Concertónak, a Kontrasztoknak, és része a katathym képek ikonográfiájával is olvasható Tarkovszkij-filmeknek, a *Nosztalgiának* és az *Áldozathozatalnak*, Babits Mihály jónási elnémulásának. A végső széptan *pneumoszomatikus* érzékenységet igényel, és így orvosi antropológiai műfaj.

A fiktív beszélgetés résztvevői Susan Sontag, Földényi F. László, Sziveri János és a pszichoimmunológus (a jelen sorok szerzője).

P.: Miért lenne az áldozat hibáztatása, ha személyiség és betegség között oksági kapcsolatot keres a klinikus?

S.: A betegség pszichológiai magyarázata olyan fegyver, amely a beteget teszi felelőssé a betegségért. És azokat, akikkel el lehet hitetni, hogy betegségüket – akaratlanul – maguk okozták, arról is meg lehet győzni, hogy a bajt meg is érdemelték. A modern betegségek (régebben a tébécé, ma a rák) már nem csupán a jellem kifejezői, mint a romantikában; az elmélet kibővült, és azt állítja, hogy a jellem vált a betegség okozójává, mert nem talált magának más megnyilatkozási formát.

Sz.: Megmaradok a műfajon belül, a halál útjain közlekedem – a Szervező szeme újra felragyog, jó tudni: ugyebár ez is én vagyok, a halál útjain el ne feledd, egyazon testben rejtőzöm veled.

P.: LeShan a személyiségmintázat alapján nagyobb biztonsággal tudta szétválogatni a tüdőrákos betegeket az egészséges személyektől, mint például a dohányzás szokása alapján. Saját több mint húszezer főt érintő vizsgálatunkban közel ötszáz daganatos beteget találtunk, akik a dohányzás tekintetében nem tértek el a többi személytől, azonban az ún. C típusú magatartás-mintázat, a rákra hajlamosító személyiségkép tekintetében igen. Az agressziógátlás, a kötődési zavarok, az elfojtásra való hajlam, a magas belső feszültség, a szorongás, a fokozott elfogadási igény a többiekhez képest szignifikáns különbséget mutatott. Temoshok, Baltrusch vizsgálatainak ismeretében adataink megerősítettek bennünket abban, hogy a daganatos betegek egy részét legalábbis sajátos személyiségvonások jellemzik.

S.: Ha jól tudom, mindeddig egyetlen olyan onkológus sem foglalt állást a rákra hajlamos személyiség kérdésében, aki hisz a polikemoterápia és az immunoterápia hatásosságában. A rákérzékeny személyiségről alkotott modern elképzelés méltó őseire lelhet a tébécéről szóló irodalomban, ahol ugyanez az elmélet, hasonló megfogalmazásban, már régen felbukkant. Gideon Harvey *Morbidus Anglicus* (1672) című művében a „melankóliát” és a „haragot” nyilvánította a tébécé „kizárólagos okozójának”.

P.: Az egyébként e században morbus hungaricusnak is nevezett betegség ilyen jellemzése nem valamilyen rejtett mítosz továbbélésére utal, inkább a depresszió immunvédekezést csökkentő szerepére, a depressziós pszichózis és a rák, illetve a tébécé együttes előfordulására utaló adatok fényében különösen.

Ezért az immunszuppresszióra hajlamosító személyiség fogalma általánosabb lehet. Ahogy a melankolikus léthangoltság, depresszív beállítottság, vagy épp a tehetetlenség mélyreható pszichofiziológiai következményekkel járhat. Vannak korok, mint a romantika, amikor a korszellem valóságos veszőhelye az azt megelőző és megjelenítő alkotóknak. Ez akkor is igaz lehet, ha ma hajlamosak vagyunk mindezt az antibiotikumok és a védőoltások hiányával magyarázni.

F.: Friedrich festményén hárman néznek a halálba, vagy talán hárman tekintenek felénk a halálból. De a szakadékból más arcok is feldehingenek előttünk. Örökifjún lebeg a mélyben a 28 éves Novalis, a 25 éves Wackendorfer, a 22 éves Körner, a 25 éves meseíró, Hauff, a 24 éves Büchner, a 18 éves Chatterton, a 26 éves Keats, a 25 éves Strachwitz, a 21 éves White, a 34 éves Kleist, a 33 éves Wilhelm Müller, a 35 éves Grabbe, a 33 éves Charles Wolfe, a 33 éves Froude, a 30 éves Shelley, a 37 éves Burns, a 36 éves Byron, a 29 éves Anne és a 30 éves Emily Brontë, és valamivel arrébb, már idősebben a 39 éves Platen.

Sz.: Furcsa szerkezet az élő szervezet, manna s levegő, amit ha élvezget, képzelheti magát akár szabadnak, de álmai persze szerteszaladnak, kevesebbet kap mint amennyit remél, s mire föleszmél, immáron nem él.

P.: Dermesztő névsor, de vajon ennek az *experimentum naturae* tapasztalatnak van-e kontrollcsoportja, vannak-e a romantika létélményétől távolálló és bizonyítóan megkímélt sorsok?

F.: A szakadékon innen, biztos talajon áll Friedrich Schlegel... Persze neki könnyű: nem merészkedett a szakadék szélére, és ifjúkora romantikus eltévelyését leszámítva egészen ötvenhét éves koráig biztos kézzel tudott különbséget tenni az én és a természet, az alany és a tárgy, az élet és a halál, a betegség és az egészség között. A klasszikus korok egyéniségei a külső világban való önmegvalósítással igyekeztek hírt adni magukról. A klasszikusok többnyire öregek, megóvták testüket is, lelküket is, azaz öntudatlanul is valaminek a szolgálatába álltak (állították magukat). Közismert Goethe meghatározása, miszerint klasszikus az, ami egészséges, romantikus pedig az, ami beteg.

Sz.: Romlik az érték és értékítélet. Mértékegységet bont – s asztalt – a báli gyársereg.

P.: E halottak között öngyilkosok, szenvedélybetegek, a mámor áldozatai éppúgy vannak, mint a tébécé vagy más fertőző betegségek miatt eltávoztak.

E.: Novalist a tüdővész döntötte le a lábáról, de már évek óta várta a halált, Büchner szintén éveken át készült a halálra, és agybetegségét talán az akarat hívta elő... Byronnal a mocsárláz végzett... Grabbe, Burns az alkoholizmus áldozata...

P.: Vajon mi volt mindebben – milyen beszédes e szó pszichoimmun tekintetben – a *spleen* szerepe?

F.: Tycho de Brache szerint minden testrésznek megvan a maga bolygója, és a Szaturnuszhoz a lép tartozik. A lép latinul splen – innen a spleen, a szaturnikus melankólia modern megfelelője.

P.: A lép a csecsemőmirigy mellett nagyon fontos csomópontja az idegi-immun kapcsolatoknak. Ha a distressz és az elfojtásos, illetve szenvedő létige-ragozású megküzdési módokra jellemző, és a mellékvesekéreg cortisol elválasztása révén érvényre jutó folyamatokat a mellékvesekéreg kiirtása a vizsgálati állatban kikapcsolja, a központi idegrendszerből érkező és a lép által közvetített adrenerg hatások is csökkentik a természetes ölösejtek immunválaszát. A lép immunsejtjeinek aktivitását a tanult tehetetlenség idegi állapotának befolyása éppúgy csökkenti, mint a depresszió. Ezek a melankólia, a romantika spleenjének állapotathározói.

F.: A francia forradalmat tanulmányozva Büchner úgy érzi, hogy a történelem borzalmas fatalizmusa szinte megsemmisíti, és a dicső események szétporlása kelti fel benne a felismerést. Megdöbbentő azonosság van az emberek természetében, és elháríthatatlan erőszak az emberi viszonyokban... Az egyén csak taraj a hullám tetején, a nagyság pusztán véletlenszerűség, a zseni uralma csak bábjáték, nevetséges küszködés egy vasakarat ellenében, amelyen lehetetlen úrrá lenni.

P.: A kontrollhiány áll a pszichoimmun kockázati helyzetek és csapdamechanikák mélyén.

Sz.: Élünk mint mindenki más, kárára annak, aki nem vigyáz és létalapokat a légbe ás. Hallgattam erkölcsről beszélni kik maguk között megosztottak hatalmakat – s hallgattam.

F.: A romantikusok szenvedése nem volt szenvedés. A mélabú, az elképzelt és vágyott boldogság lehetetlenségéből fakadó melankólia eleve fájdalommal jár. A jókedvet is a mélabú tárgyává tenni – a fiatalon meghalt romantikusoknak talán ez a legjellemzőbb személyes vonása.

Sz.: Ha másnak az erkölcs pusztá fenyűzés, lerombolva építés, miért hogy hisszük még tételes igazunkat. S ha már az igazság semmit nem mond a másnak, miért, hogy csillapítja dühünket a bánat.

P.: Úgy tűnik tehát, hogy a lélek dialektusa, a cselekvő vagy szenvedő létigeragozás, a sorsban és műben kifejeződő szenvedés egyben biológiai, kórélettani kifejezőmód is. Vagy mindez maga is mítoszteremtés lenne?

Sz.: A József Attila-i poklokot megjártam: ezt egyfelől felebarátaim aljasságának köszönhetem, másrészt meg rogyant szervezetemnek, mivel nem volt hajlandó belenyugodni abba, hogy a lelki megrázkódtatásokat ne kövessék testiek is.

S.: A pszichologizálás látszólag ellenőrizhetővé teszi azokat az élményeket és eseményeket (például a súlyos betegséget), amelyek az ember valójában egyáltalán nem, vagy csak kevésbé képes uralkodni. A pszichológiai értelmezés viszont aláássa a betegség „valóságát”.

Sz.: Eleget rongált féltve testem – kellett, ha nem, cserbenhagyott. Csontig nyilall a fegyelem, kordában tart, mint folyót a part. Egyengeti a lényegem, amit más varként elkapart. S Gyarapodom – bár elfogyok.

P.: Pedig Susan Sontag a rák pszichofiziológiai valóságáról beszél, amikor az események és az élmények ellenőrizhetőségét említi. Az előbb már említett tényező, a kontrollérzet hiánya ugyanis immundepresszív folyamatokat erősíthet fel, míg a kontroll szubjektív érzete kedvezően hathat. Van olyan pszichoszomatikus szemléletmód is, amely a betegségben is felfedezi a kérdést és a sorsos kihívást, s ilyen értelemben a gyógyulást a helyes válasznak tekinti. A gyógyult ember egészségtöbblete épp e válasz tapasztalata, bölcsessége.

S.: A betegség alapvetően pszichológiai eseménnyé válik, és az emberek elhiszik, hogy azért lesznek betegek, mert (tudat alatt) vágynak rá, és hogy akaratuk csatasorba állításával meggyógyíthatják magukat: elhatározhatják, hogy nem halnak bele a betegségbe.

P.: A lélek öngyógyító szükségletét, a hitet, vagy akár a csodavárást a gyanú hermeneutikája nemcsak leleplezi, hanem hatástalanítja is, ezért ezek a szkeptikus gondolatok az aspecifikus gyógytényezőket gyengítik. A placebo hatás helyébe a szimpla racionalitás fosztóképzős bizonyossága kerül, amely egyben ártalmas nocebóként működhet.

S.: A pszichológia népszerűsége és meggyőző ereje jórészt abból fakad, hogy lényegét tekintve nem más, mint tiszta spiritizmus: világi és látszólag tudományos bizonyítéka a „szellem” anyag feletti uralmának.

P.: Ellenkezőleg, a pszichoimmunológia magyarázó modellje nagyon is „testies modell”; a biokémiai, élettani alap kutatások hasznélvezője. Alapját az a tény képezi, hogy az immunrendszert és a központi idegrendszert egymással kommunikáló, sőt egymással fejlődéstani és szabályozásszintű kapcsolatban álló kognitív rendszerekként értelmezi. Nincs dualitás, nincs spiritualizált fölény, egy egészséges rendszerről gondolkodunk, ahol neuropeptidek, hormonok, transzmitterek hordozzák az információt. Kívül az ok, belül a magyarázat.

F.: Egyfelől a világ *fáj*, másfelől a *világ* fáj (a negativitásba fulladó, a világot tagadó gondolat – amíg életben van – kénytelen elfogadni magának a világnak a létét).

P.: A betegség nemcsak az okvilág testi és egyénre szabott bűnjele lehet, hanem a világ képe is. A közösség használhatja a betegséget a mindennapi élet terrorjának megragadására. Helman az AIDS metaforái között említi a pestisszerű köntösbén fenyegető, terjedő, destruktív, és a családi életet, társadalmi rendet felbontó káosz megtestesülését, illetve az AIDS-t mint behatolót, mely xenofób töltéssel fordítja a polgárt a homoszexuálisok mellett a haiti, afrikai bevándorlók ellen is. De az AIDS megjelenik mint az apokalipszis ötödik lovasa, vagy mint háború az erkölcstelen, léha új világ ellen, ahol persze a heteroszexuális AIDS-esek vagy a hemofiliások vetlen polgári áldozatok a kábítószer-élvezőkkel és a homoszexuálisokkal szemben. Ebben a metaforában az AIDS morális büntetés. De a rák is hordoz társadalmi metaforát.

S.: A város az irodalomban rákként jelent meg, és a torz növekedés, a külön, mindent elpusztító erőszakos szenvedélyek hadszínterévé vált, még mielőtt fény derült volna a városi környezet rákkeltő („karcinogén”) hatására. A rákot többnyire a huszadik század homo economicusának rossz tulajdonságait sűrítő képekkel jellemzik: a torz fejlődéssel, az energiák elfojtásával, azaz a fogyasztás és a költsékezés megtagadásával.

F.: Az egyértelműen betegségnek nyilvánított melankólia ideológiai jelenséggé változott: a betegség *közvetett* módon az adott társadalom fennmaradását szolgálta, eszmerendszerként is funkcionált. A betegségben az egyén nem rendelkezik önmaga felett, és a keresztény teológia ezért a betegségben az ember teremtményi voltának *kétértelmű* megjelenését látja: az ember egyszerre szenvedő és cselekvő lény, egyidejűleg önmaga és ugyanakkor Istenre ráutalt lény.

A melankólia annak a párharcnak a megtestesítője, amely a keresztény felfogás szerint a világtörténelmet jellemzi, és amely a bűn és a megváltás között zajlik.

P.: Úgy vélem, a közösségi önszabályozás és a betegségek világa szorosan kapcsolódik, és ennek archaikus magyarázata van. A betegség és bűntudat társulása mélyen a hiedelemvilágban gyökerezik. Érdeemes elidőzni a betegség mint közösségi konstrukció és az íratlan jog érvényesítésének körében. Archaikus társadalmakban a betegség mint szankció, azaz a közösség integritását sértő magatartást illető büntetés jelenik meg.

A voodooátok szociális halottá teszi a személyt, aki saját idegi-élettani mechanizmusai révén tölti be végzetét.

Sz.: Ki vált meg engem? S ki árul be újra? Olyan-e, aki nevemet sem tudja, s kotyvasztáson kívül máshoz sem ért, de túladna rajtam ezüstpénzekért. Vitatni mégis minnek élők jogát parázna hitszegéshez, gyilkoláshoz. Rombolhatunk – a holnap úgyse mást hoz.

S.: A rend régóta a politikai filozófia legfontosabb kérdése, és ha elfogadjuk, hogy a polisz összehasonlítható az emberi szervezettel, akkor a polgári zűrzavar is összevethető a betegséggel. Azok a klasszikus megfogalmazások, amelyek a politika zűrzavarát a betegséghez hasonlítják – Platontól, mondjuk, Hobbesig – az orvostudomány (és a politika) klasszikus egyensúlyelméletén alapulnak.

F.: A klasszikus felfogások mélyén rendszerint a történelemben, a haladásba vetett hit, a nembeliség elfogadása, egy adott ország vagy politika céljaival való azonosulás stb. rejlik – és a klasszika ennyiben mindig előnyben részesíti az egészt a résszel, az általánost az egyessel szemben.

P.: Talán így érthető, hogy a klasszicizmussal visszaélő rendpárti vagy a totalitárius rendszerek miért emelik az egészséget a kultusz értékkörébe, míg a polgári világ esztétikai galaxisában az egészség unalmas toposz, az alkotók kerülnek.

S.: A rákot akkor lehet majd, legalább részben, megfosztani titokzosságától, ha a kezelés nyelve szakít a hadviselés agresszív metaforáival, és megtanulja a test „természetes védekező eszközeinek” nyelvét (amelyben az „immunvédelmi rendszert”, éppen a teljes szakítás érdekében, a „test immunfelkészültségének” is nevezhetjük), és akkor majd végre úgy hasonlíthatunk valamit a rákhoz, hogy látéletünk ettől nem válik sem fatalistává, sem kétségbeesett segélykiáltássá a mégoly halált hozó, ármányos ellenség leküzdésére.

P.: Susan Sontag igénye a neuro-immunmoduláció tudományában teljesül. A pszichoonkológia nyelvfilozófiai fordulatát, a politikai korrektség szaktudományi felbukkanását is megláthatjuk ezekben a szavakban, ami egyben jelzi, hogy biológiai szemlélet és társadalomtudomány között két-irányú az út.

S.: A rákról kialakított képünk és az erre épülő metaforák valójában kultúránk hiányosságainak, a halál gondolatához való felszínes viszonyunknak a kifejezései. Azt fejezik ki, hogy félünk szembenézni az érzelmeinkkel, hogy felelőtlenül és hányavetin kezeljük a „növekedés problémáit”, hogy – jóllehet okkal – félünk a történelem egyre brutálisabb megnyilvánulásától, valamint azt, hogy képtelenek vagyunk megteremteni egy olyan ipari társadalmat, amely helyesen szabályozza a fogyasztást.

P.: Lehet, hogy létezik mégis egy jin–jang alkatú romantikus klasszicizmus, mely a személy kozmikus léptékű létélményét, a belvilágban való elmerültségből és kihéjazottságból visszaemeli az újra otthonossá váló, nagy Egybe a *személyes* teljes oltalmának garanciájával.

F.: Csak az egész az igaz, mondja Hegel, és a kijelentés mélyén ott húzódik a szilárd emberkép: az ember szőröstül-bőröstül, testestül-lelkestül egy nagyobb egész része, testét is, lelkét is csak mint e nagyobb egész részét képzelheti el. A klasszika hitt abban, hogy van célja az életnek, a létnek, a világmindenségnek vagy bármiféle organizációnak.

P.: A betegség – a romantikus árnyék – pedig a sorsba foglalt üzenet és kérdés, melynek felfedése és megválaszolása, a gyógyulás, a *páthosz-logosz* – sajátos tudás az elvesztett, de újra kiküzdhető egészről is.

Sz.: De mielőtt kinyiffanak, sírkövembe kevélyen belevésem, Sziveri János voltam, ez volt büntetésem.

Epilógus

„Lenni annyi, mint szenvedni. Aki e tudás alól kibújik, a valóság elől való végtelen menekülésben elveszett” (Hamvas Béla).

Jánost Domititus Patmoszra űzi, Hamvas száműzetésének színtere Tiszapalkonya, Bartóké New York, Tarkovszkijé végül Párizs, Sziveri Jánost a pusztító kór Kelenföldre kényszeríti.

Hamvas így ír a Patmosz kezdő tanulmányában: „Aki behódol, az alkalmazkodásban lényét feladja és végül elveszti. Aki nem hódol be, lényét megtartja, de nem tud vele mit kezdeni, mert egyedül áll.” Sarkos fogalmazás, a be nem hódoló Bartók felőrlődik New York-i zajos magányában, munkás magára maradtságában. Tarkovszkij magánya átvérzi olasz és svéd fimjét is, és ahogy Hamvas írja, mind „egyedül állnak”.

Bartók apokaliptikája a *Concerto*, melyet a halálos betegség diagnosztizálásakor kezd meg írni, és a kór alakváltása, elhatalmasodása és az ő testi átlényegülése közepette kétszer fejez be. Ilyen kettős apokalipszis-mű a *Nosztalgia* és az *Áldozathozatal* is – a kultúra és az emberi lét végromlásának dokumentálása.

És Sziveri János lágymányosi Patmoszán írja saját megélt Apokalipszisa után: „Elődbe járulnék akár, de nem tudlak egészen megnevezni. Hangod mintha hersegne... vagy csak a gyertya krémje? Valakit elszólitottak belőlem.”

2013 húsvétján

Irodalom

Baji Lázár Imre: Távollétben, léttávolról www.okotaj.hu/szamok/20-21/tars2.html
vendégszöveg

Bartók-levelek. In: Gaál István: *Gyökerek*. Bartók Béla I–III. film

„A sors is segített” (Interjú Balázs Attilával). *Puskin utca*. 2007. 2–3. 19–22.

Fenyvesi Ottó idézi Sziveri Jánost. *Naplórészletek*. www.zetna.org/zek/folyoiratok/19/fenyvesi.htmk

A forrásvizek barbársága. Keresztury Tibor beszélgetése Sziveri Jánossal. *Alföld*, 1989. 11.

Kovács András Bálint: Két világ között: A persona Tarkovszkij szellemi útja. *Filmvilág*. 1992. 12. 4–10.

Lábadi Zsombor: *A lebegés iróniája*. Sziveri János életműve az Új Symposion kontextusában.

78 modernirodalom.btk.pte.hu/files/tiny_mce/File/.../labadizsombor.pdf

- Losoncz Alpár: Nullazuhatagok. Sziveri János/János Sziveri: *Hidegpróba/ L'épreuve des glaces* című magyar–francia nyelvű könyv utószava. Messzelátó, Fiatal Szegedi Írók Köre, Szeged, 1999
- Sziveri János: *A rövid élet titka*: Életregényem szinopszisa. *Ex Symposion*. 1989. október, 28–29.
- Szőcs Géza: *Ha polip szuszog Kolozsvárott II*. Méry Ratio, Somorja, 2013. 10.
- A fiatal vajdasági magyar írók helyzete, avagy adalékok a hatalom természetrajzához 1989. *Ex Symposion* 1989. október, 28–29.
- Zalán Tibor: „A nemzeti prés kinyomja verseink”. *Irodalmi Jelen*, 2011. augusztus